

B A R A
Ö V E R S Ä T T A
?

© 2022: Författaren och Skandinaviska Bokförlaget, Stockholm

Om inget annat anges är bibelcitaten hämtade från *nuBibeln*
copyright © 2017, Biblica, Inc.®

På vissa ställen har även följande översättningar använts:
Bibel 2000: © 1999 Svenska Bibelsällskapet, Uppsala

1917 års översättning

Svenska Folkbibeln 2015:

Gamla testamentet: © 1998, 2015, Stiftelsen Svenska Folkbibeln, Stockholm

Nya testamentet: © 1996, 1998, 2015, Stiftelsen Svenska Folkbibeln,
Stockholm och Stiftelsen Biblicum, Ljungby

Omslaget har skapats med bildmaterial från Shutterstock.com (Miriam82)
och Freepik.com (macrovector och rawpixel.com)

Inlagen är designad med bildmaterial från Freepik.com (macrovector)
och Unsplash.com (Ivan Gromov och Olga Thelavart)

Design: Frida Pascal-Röhken

Tryck: Eurodream, Serbien, 2022

ISBN: 978-91-7256-440-4

Samtliga rättigheter förbehållna. Ingen del av denna publikation får på
något sätt reproduceras utan tillstånd från utgivarna.

AILA ANNALA

*Om en bibelöversättares lärdomar,
upptäckter och dilemman*

under och efter en översättningsprocess
och i möten med läsare

SkandinaviskaBokforlaget.se

Innehåll

FÖRORD	7
INLEDNING	13
HUR BLEV TIDERNAS MEST LÄSTA BOK TILL?	21
DE BIBLISKA SPRÅKEN OCH VI SOM ÖVERSÄTTARE OCH LÄSARE	47
NÄR DET INTE RÄCKER MED ATT BARA "ÖVERSÄTTA RAKT AV"	57
Ett ord kan ha (eller få) olika betydelser	58
När vi saknar ord eller har flera olika ord	66
Ord, uttryck och satser vilkas innebörd är osäker eller okänd	69
Någonting kan ha tappats bort, upprepats eller flyttats ...	79
Skillnader i olika handskrifter och i gamla översättningar ...	81
När vi inte vet hur texten ska läsas	92
NÄR DEN TEOLOGISKA REFERENSRAMEN PÅVERKAR FÖRSTÅElsen AV TEXTEN	95
Bibelns världsbild	98
Den rike mannen och Lasaros	100
Jesus, döden och paradiset	104
Dop i helig Ande	106
Om begreppet nådegåva (grek. <i>charisma</i>)	110
Antikrist	118
Risken att läsa in något som inte finns i texten	120
"HUR LÄSER DU?"	123
LITTERATUR	132

Förord

Wilken bibelläsare har inte någon gång stannat inför frågor kring Bibeln och särskilt kanske kring dess svårförståeliga ställen, gjort jämförelser med andra översättningar, undrat över olikheterna och frågat sig hur sådant kan förekomma i Guds ord!

Det har jag också gjort, inte minst under mina år som bibelöversättare. Då fick jag också möjlighet att analysera dessa svårigheter djupare utifrån grundtexten än vad som är möjligt när man läser översättningar. Vissa problem har jag kanske hittat en lösning på, andra inte.

I vilket fall som helst tror jag att jag kan erbjuda mina läsare en intressant liten resa genom Bibeln, genom att plocka fram några exempel på dessa ställen som många med mig har brottats med, både språkligt och teologiskt. Kanske kan jag också lyfta fram något som de flesta inte reagerat på och framför allt placera en del problem i ett större sammanhang, utifrån en liten glimt på Bibelns tillkomsthistoria fram till vår tids kulturella och språkliga problem. Bibelns tillkomsthistoria och språk tänker jag faktiskt börja boken med, för de hjälper oss att förstå varför det pågår så många diskussioner kring Bibeln och dess olika översättningar.

Jag kommer att ta upp några exempel, dock bara ett mycket begränsat antal, på texter som inte alltid är så entydiga och som ibland delvis kan förklaras utifrån Bibelns tillkomsthistoria och/eller rent språkliga problem som alltid finns mellan olika språk. Många av dessa problem mellan olika språk har hunnit växa fram under årtusendenas gång i den takt som språken utvecklas och ändras. Det händer ju att ord med tiden ändras

betydelse, nya ord och uttryck tillkommer, medan en del äldre ord och uttryck blir främmande och försvinner.

Jag vill också uppmana mina läsare att tänka kritiskt. Min, liksom alla människors, bibelöversättarna medräknade, förståelse är nämligen alltid bristfällig och begränsad av ens egna referensramar. Ingen, varken översättare eller läsare, går fri från sin egen bakgrund. Jag kommer därför också att ta upp några exempel på teologiska frågor som inte är lika beroende av själva översättningen som de är av den teologiska referensramen. Det är nämligen viktigt att vi tänker på hur vi läser texten och hur vi använder Bibeln över huvud taget.

Jag tror också att det är Guds pedagogik att lämna saker och ting i bibelordet som tvingar oss att tänka, ödmjukt försöka förstå, be om hjälp från ovan och lyssna till andra hur de har förstått det aktuella stället. För tänk om allting var så självklart att vi kunde börja skryta med våra kunskaper! Vilket högmod skulle det inte kunna skapa! Jag är övertygad om att den Allsmäktige vill hålla oss ödmjuka inför bibelordet, hela tiden villiga att lära oss nya saker och korrigera vår förståelse. Det ger oss också många intressanta och djupa samtal kring Bibeln.

Det säger sig självt att många av dessa djupa samtal pågår redan i samband med varje bibelöversättningsarbete; det tror jag att varje bibelöversättare kan intyga. Att översätta Bibeln är ett mångårigt projekt, med många inblandade: någon gör först ett utkast från grundtexten, och redan under den processen för han/hon/de en lång rad diskussioner med andra. Olika handskrifter bedöms, och det görs även jämförelser med befintliga översättningar (i dag erbjuder internet en ovärderlig hjälp i detta arbete). Därefter granskas texten av ytterligare andra. Korrigeringar och förbättringar görs, även vanliga bibelläsare anlitas,

och till slut slipar stilister texten ytterligare, innan slutkorrektur görs och texten blir färdig för tryck. Under denna resa får man ofta ta mycket tid för svårigheterna. Det hände mig att jag fick konsultera flera olika universitet, och jag fick värdefull hjälp av forskare som var insatta i just den aktuella frågan. Men det händer också att ingen kan säga med absolut säkerhet hur en viss detalj, t.ex. ett ord eller ett uttryck, ska förstås. Sådant brukar översättarna påpeka i fotnoterna.

Mitt syfte med den här boken är att helt enkelt ge en glimt av dessa faktorer som påverkar de bibelöversättningar vi har tillgång till och försöka hjälpa läsaren att förstå något av omfattningen av allt det arbete som ligger bakom översättarnas strävan efter största möjliga trohet till den ursprungliga texten. Trots att översättarna inte alltid kunnat uppnå full enighet i allting eller lösa varje svårighet hoppas jag kunna bidra till ökad respekt och ökat intresse för Bibeln och det enorma arbete som gjort den till tidernas mest lästa bok.

Samtidigt som ett antal svårigheter och skillnader i olika översättningar måste konstateras vill jag redan här understryka att allt vi behöver veta för vår frälsning finns klart och tydligt formulerat både i grundtexten och i alla vedertagna, vanliga översättningar. Där finns inget som är svårt att förstå. Evangeliet om Herren Jesus behöver inga komplicerade tolkningar eller språkliga analyser, det behöver bara tas emot i tro. Detta är viktigt att hålla i tankarna när vi möter textavsnitt eller enstaka ord och uttryck i Bibeln som vi inte riktigt vet hur vi ska förstå. En del av dem får vi kanske inte klarhet över i detta liv över huvud taget, utan vi får vänta tills vi en gång i Guds rike kan fråga vår Herre själv. Men vi kan nå dit fram även om vi inte vet allting nu, för det är inte vår förståelse utan vår tro på Herren Jesus Kristus som är avgörande.

Till slut vill jag tacka alla dem som har bidragit till det jag själv fått lära mig och som jag nu delvis återger i denna bok. De är alltför många för att nämnas vid namn, så jag vill bara nämna dem som har granskat själva manuset: teologen och pastorn Karin Rudholm, som gjort ett enastående arbete just utifrån sin teologiska kompetens, hjälpt mig att se mina brister och göra bra korrigeringar. Karin har också fungerat ganska mycket som vägledare, pekat på saker som kan behöva läggas till eller tas bort, och kommit med många värdefulla insikter. Nästa granskare som förtjänar ett särskilt tack är Torbjörn Joretteg, med.dr, själv författare och framför allt flitig bibelläsare, som kommit med viktiga synpunkter på innehållet och upplägget, hjälpt mig att förtydliga vissa saker och även annars bidragit till förbättringar. Ett tack också till teologen Per Bolling som slipat texten till dess slutgiltiga form och även bidragit med värdefulla korrigeringar och förbättringar. Slutligen vill jag tacka min käre make Vesa Annala, också teolog, som inte bara hjälpt mig med själva innehållet utan varit vid min sida under en årtionden lång andlig vandring. Vi har haft förmånen att göra den resan tillsammans, och många lärdomar och upptäckter som präglar bokens innehåll härstammar från vår gemensamma resa.

Kalmar, hösten 2020

Aila Annala

FÖRKORTNINGAR, FÖRKLARINGAR:

B2000: *Bibel 2000*

1917: 1917 års översättning

FB: *Svenska Folkbibeln*

nuB: *nuBibeln*

KJV: *King James Version*

NT: Nya testamentet

Masoretisk text: den hebreiska standardtext av Gamla testamentet som judiska lärda, masoreter, sammanställde under tidig medeltid.

Septuaginta (förkortas ofta LXX): den grekiska översättningen av Gamla testamentet som tillkom under den tidigare hälften av 200-talet f.Kr.

Inledning

Bibeln är en fascinerande bok som skrevs av många olika författare under en mycket lång tid. Ändå utgör den en helhet, med evangeliet om Jesus som en röd tråd. Den anses än i dag vara den mest lästa boken genom tiderna, och den är översatt helt eller delvis till långt över 3 400 språk.

Redan det sätt på vilket Bibeln blivit till, satts samman och genom tiderna spritts till olika kulturer förklarar en del av svårigheterna med att förstå texten. Hur kan t.ex. människor som aldrig sett snö eller ens bilder på snö och som därmed inte har en aning om vad snö är förstå texten i Jes. 1:18 som säger att våra synder ska bli vita som snö? Alltså kan redan de omständigheter där läsaren respektive författaren levt skapa en del svårigheter. Till det kommer många andra, både språkliga och teologiska frågor som vi inte alltid kan förklara eller som åtminstone kräver lite mer än bara ren läsning.

Innan vi börjar vår resa genom några svårförståeliga bibelställen och orsaker till att de blir så olika i olika översättningar ser vi kort på Bibelns tillkomsthistoria i första kapitlet. Allra först dock, inledningsvis, en snabb överblick på Bibelns innehåll och de olika bibeltexternas karaktär.

Judarna har sedan gammalt delat upp Gamla testamentet i lagen, profeterna och skrifterna, och redan det ger oss en viss förståelse av texternas olika karaktär:

- Lagen, Guds uppenbarade vilja. Där finns en hel del direkta gudsord (citater) som Mose fick i uppdrag att förmedla till folket.

- Profeterna, som också kommer med många direkta gudsord ("så säger Herren" o. dyl.).
- Skrifterna, med bl.a. Guds folks historia med alla möjliga mänskliga tillkortakommanden och misslyckanden, men också undervisning och vägledning, livsvisdom, böner och lovsång.

Något av samma mönster kan vi ana i Nya testamentet:

- Lagen har ersatts av evangelierna, med många och långa citat av Jesus själv och inte minst med bergspredikan, som ofta beskrivs som "den nya lagen".
- Det nya gudsfolkets historia finns i första hand i Apostlagärningarna och i de övriga nytestamentliga skrifterna, breven. De innehåller mycket undervisning, livsvisdom osv., på lite motsvarande sätt som de gammaltestamentliga skrifterna.
- Till sist har vi den profetiska Uppenbarelseboken.

Texterna har helt klart något varierande syfte, och allting är inte avsett som något vi ska ta till oss och följa, t.ex. berättelserna om de mänskliga tillkortakommandena. Sådant är i första hand varnande exempel för oss. Redan det hjälper oss en hel del i vår bibelläsning om vi håller i tankarna att vi aldrig kan förstå allt som Bibeln berättar att människor företagit sig. Inte heller förmår vi att förstå alla Guds vägar av den enkla anledningen

att han är Gud och vi är människor. Bibeln i sin helhet ger oss ”den stora berättelsen” om universums och människans historia, hur Gud i sin försyn leder händelsernas förlopp från skapelsen till den nya skapelsen.

I de historiska böckerna i Gamla testamentet ser vi tydligt att de i många fall berättar mer om det mänskliga än om det gudomliga, och t.o.m. på ett mycket mänskligt sätt. Om vi exempelvis jämför Kungaböckerna och Krönikeböckerna ser vi lätt att Krönikeböckerna gärna utelämnar mycket av Davids tillkortakommanden och tycks vilja presentera kungahuset i ett mer fördelaktigt ljus än vad Kungaböckerna gör. I de historiska böckerna finns också skillnader i detaljuppgifter som knappast går att förklara på något annat sätt än att människor helt enkelt lämnat lite olika berättelser, t.ex. om Sauls död i början av Andra Samuelsboken och i kap. 10 i Första Krönikeboken.

I de historiska böckerna ser vi också att författarna har använt sig av andra källor utanför Bibeln; det finns många hänvisningar till sådana källor, t.ex. *Juda kungars krönika*, 1 Kung. 14:29; *Israels kungars krönika*, 1 Kung. 16:5; *Profeten Shemajas och siaren Iddos krönika*, 2 Krön. 12:15; *Profeten Iddos tilläggskrift*, 2 Krön. 13:22; *Jehus, Hananis sons krönika*, 2 Krön. 20:34. Det finns också en hel del förklaringar, uppdateringar, som måste ha lagts till senare, sådana som ”Devir som förut kallades ...”, eller ”Hebron, tidigare kallat Kirjat-Arba ...” (Jos. 15:15; Dom. 1:10, 23).

Sådana här exempel visar något lite av författarnas arbete när Gud så att säga inte dikterade texten åt dem; författarna fick förankra sina uppgifter i redan skriven historia. Den kan i sin tur ha vuxit fram från anteckningar, uppgifter som redan bevarats i skriftlig form men säkerligen också genom muntlig tradition, berättelser som gick från generation till generation.

Det nedgraderar dock inte Bibelns inspiration (inspiration, som härstammar från latin, syftar kort sagt på gudomlig ingivelse, med Gud som den yttersta källan bakom det som står skrivet). Nej, vi behöver bara vara införstådda med att begreppet inspiration är bredare än vi ofta tänker oss, och vi kan i viss mån behöva modifiera våra utsagor om Bibeln. Allting i Bibeln är alltså inte Guds ord, som vi ofta lite slarvigt hävdar; där finns både mänskliga ord och till och med ord (direkta citat) av självaste djävulen. Det negativa visar dock tydligt vad som händer när människan väljer något annat än Guds väg, och dessa varnande exempel fyller en mycket viktig funktion i Bibeln.

Begreppet "Guds ord" används faktiskt redan i Bibeln på lite olika sätt. Guds/Herrens ord kom ofta till profeter (t.ex. 1 Kung. 12:22; 1 Krön. 17:3; Jes. 38:4; Jer. 1:4). Då är betydelsen oftast att Herren på ett eller annat sätt talade direkt till profeten, och det vi har i våra Biblar är i de fallen direkta citat. Men Guds/Herrens ord syftar också ofta på ett budskap från honom i en vidare bemärkelse (t.ex. Jes. 2:3; 28:14; 1 Thess. 1:8; 2 Thess. 3:1). Det förknippas också med hans skaparmakt (t.ex. Ps. 33:6) och Jesus som alltings ursprung (Joh. 1:1). Guds ord i betydelsen Bibeln är en sorts samling av alla dessa olika aspekter som begreppet omfattar.

Andra forntida historiska verk brukar gärna utelämna det ofördelaktiga¹, så redan på den punkten är Bibeln unik; den ger en mycket realistisk bild av människolivet. I andra skrifter presenteras t.ex. hjältar gärna som ofelbara, medan Bibeln berättar öppet om sina stora mäns tillkortakommanden. Där har vi bl.a. Noa, som snart efter sin och sin familjs förunderliga räddning

1 Se t.ex. Kitchen, K. A.: *On the Reliability of the Old Testament*, W. B. Eerdmans Publ. Company 2006, s. 46.

i arken söp sig full och låg naken i sitt tält (1 Mos. 9:21f.); inte direkt hedrande för en sådan ansedd man. Vi har också David, som när han valdes beskrevs av Gud själv som en man efter Guds sinne (1 Sam. 13:14), men som sedan begick både äktenskapsbrott och ett beställningsmord för att dölja det förstnämnda. Ja, Bibeln berättar öppet om sina stormäns fel och brister, synd och skam, men den visar också människans strävan efter det rätta och goda som gick förlorat i och med syndafallet. Framför allt visar Bibeln en Gud som tar sig an allt detta; han söker den fallna människan för att rädda och återupprätta allting till det ursprungliga tillståndet.

Framför allt är det just Guds unika ingripanden i mänsklighetens historia som gör Bibeln unik. Bibeln ger en trovärdig förklaring till alltings början, till syndens, ondskans och dödens ursprung. Den ger en förklaring till vår tideräkning, veckan medräknad (som ju inte är beroende av himlakroppars relativa rörelser i förhållande till varandra). Bibeln förklarar också varför jorden ser ut som den gör (så många tecken på en världsomfattande flodkatastrof). Framför allt finner vi där berättelsen om Jesus försoningsgärning och den kristna kyrkans tillblivelse, samt början av dess världsomfattande mission som fick en sådan explosionsartad start efter pingstdagens händelser. Och till slut den nya skapelsen, där ondskan, lidandet och döden är borta.

Bibelns Gud har sökt människan, ja, själv blivit människa just för att rädda de förlorade. Han gav det absolut högsta tänkbara offer som någonsin kan ges för människans räddning, sin egen Son, Jesus Kristus. I andra religioner är det människan som söker Gud/gud/gudar, och dessa i sin tur kräver offer – i värsta fall människooffer – av människan för att blidkas.

Jag vill också påpeka att Gud alltid har talat till människan på mänskligt språk när han har uppenbarat sig. Det gäller även

den skrivna texten i Bibeln. Bibeln är skriven på vanliga människors vanliga språk. Förvisso finns där också högklassig poesi och profetiskt symbolspråk, som naturligtvis kräver lite mer än vanlig innantilläsning, men det allra mesta är skrivet utifrån den princip som Paulus uttrycker i 2 Kor. 1:13: "Vi skriver ingenting annat till er än det ni kan läsa och förstå."

Människor har dock genom tidernas gång försökt hitta någon sorts hemlig kunskap i Bibeln. Redan judarna skapade sin talmystik, och många kristna vill gärna hitta någonting dolt och spännande både i texterna och t.o.m. i själva språket, framför allt i hebreiskan. Jag möter många frågor och spekulationer kring dessa "hemligheter" som människor tror sig finna i Bibeln. Många har fastnat i någonting de läst eller hört någon annan säga och sprider det sedan vidare, utan att kanske själva ha några som helst möjligheter att ta reda på om det stämmer. Det råder över huvud taget mycket missförstånd kring Bibeln.

Här vill jag bara uppmana alla att tänka på citatet av Paulus ovan. Det allra mesta i Bibeln behöver bara läsas på ett naturligt sätt, innantill, och tas emot i tro, något annat finns där inte. Det som är svårare att förstå, t.ex. profetiskt bildspråk, behöver vi speciellt be om Guds Andes ledning för att förstå, och ödmjukt erkänna vår bristande förmåga att fatta och orka vänta på tiden som kanske ännu inte är inne (läs Jesus ord i Joh. 16:4!).

Nu när detta är sagt inbjuder jag läsaren först till en tillbakablick på Bibelns tillkomst och därefter till en bekantskap med några exempel på de svårigheter som varje översättare möter men som samtidigt bara väcker ett djupare intresse för denna mycket speciella Böckernas Bok.

Hur blev tidernas mest lästa bok till?

Vad vet vi om Bibelns tillkomsthistoria?

Hur skrevs den?

Hur har den bevarats?

Vad vet vi om dess väg till oss?

Bibelns tillkomsthistoria är ett mycket intressant kapitel. Vi talar ju om en bok som har överlevt årtusenden av skiftande öden och nått ut till nästan hela världen, Sverige medräknat, där vi kan glädjas åt flera högklassiga översättningar. Bibeln har också granskats mer än något annat litterärt verk. Den har ifrågasatts och förbjudits och bränts, men ingenting har kunnat utplåna den, tvärtom: den har förvandlat otaliga människors liv och behållit sin ledande ställning bland världslitteraturen.

Vi vet inte så mycket om Bibelns tillkomst som vi skulle vilja veta, framför allt när det gäller Gamla testamentet. Men redan det vi vet är fascinerande. Vi börjar med Gamla testamentet.

För det första har Bibeln skrivits och bevarats därför att Gud befallde det. Det finns flera texter i Gamla testamentet där Gud direkt befäller författaren att skriva ner något. Den första som får en sådan befallning är Mose: "Skriv ner det här ..." (2 Mos. 17:14), och 2 Mos. 34:27: "Skriv ner dessa befallningar ..."

Från många skriftliga dokument från 3000-talet f.Kr. och framåt vet vi att man skrev på ler- eller stentavlor. Det ser vi också i Bibeln: Gud skrev själv de tio budorden på stentavlor, antagligen sandsten. Dessa stentavlor var i storlek som vykort – inte de där stora stenblocken som konstnärerna försökt avbilda dem. Nej, stentavlorna var små, med all sannolikhet sådana som vi ser i många arkeologiska fynd från årtusendena f.Kr. De tio budorden får mycket väl plats på en sådan liten stentavla, som dessutom var skriven på bägge sidor. I hebreiskan användes bara konsonanter, så antalet bokstäver var inte stort.

Mose skrev också ner mycket som handlade om tiden långt före hans egen tid, med början från skapelseberättelsen. Det tyder på att han haft tillgång till källor som vi inte känner till. Troligen dokument som gått i arv från generation

till generation. En viss antydning om tidiga skriftliga dokument, sannolikt på lertavlor, ger det hebreiska ordet *toledoth*, som brukar översättas "berättelse" (eller "fortsatt historia", beroende på bibelöversättning), se t.ex. 1 Mos. 2:4: "Här följer berättelsen av händelserna då himlen och jorden skapades av HERREN Gud"; 1 Mos. 6:9: "Detta är berättelsen om Noas släkt"; 1 Mos. 11:27; 25:19. *Toledoth* kan tänkas markera övergången till en ny lertavla. Att markera övergången till en ny tavla på det sättet var en vanlig praxis också i utombibliska dokument, bl.a. i Assyrien.²

I Jesaja 30:8, och Jeremia 30:2 finns ytterligare exempel på Guds befallning att skriva ner det som Gud talat till dem, den här gången på en bokrulle. Bokrullar av pergament hade redan börjat användas som skrivmaterial. Pergament var djurskinn, ofta mycket fint bearbetat, och var ett kostsamt material. Ett exempel på pergamentrullar är Jesajarullen från Qumran (27 cm x 7,26 m). Även Hesekiel (43:11) och Habackuk (2:2) fick befallning om att skriva ner det Gud talat till dem. I Rom. 3:1, 2 skriver Paulus att Guds ord (Gamla testamentet) hade anförtrötts åt judarna. Judarna hade alltså bevarat Guds ord fram till Nya testamentets tid.

Sannolikt gick alltså det skrivna ordet i arv, från generation till generation. Jag vill gärna tro att t.ex. skapelseberättelsen först skrevs ner av Adam och Eva (varför skulle inte de första människorna ha kunnat skriva?). Sedan fick deras barn föra den vidare till kommande generationer. Likadant kan jag mycket väl föreställa mig att Noa och hans familj skrev dagbok i arken, och sedan lämnade de efter sig detaljerade uppgifter om både

2. Se t.ex. Sarfati, Jonathan D.: *The Genesis Account. A Theological, Historical, and Scientific Commentary on Genesis 1-11*, Creation Book Publishers 2015, s. 17-22.